

**A SZOCIALISTA
TUDÁS KÖNYVTÁRA**
SZOCIÁLDEMOKRATA FÜZETEK
SZERKESZTI MÓNUS ILLÉS

22.
S Z Á M

FERDINAND

LASSALLE

Írta: Benedek Pál

BUDAPEST, 1937.

ÁRA 12 FILLÉR

Kiadó: Esztergályos János, országgyűlési képviselő. — Nyomatott: Világosság
Könyvnyomda Rt., Budapest VIII, Conti ucca 4. — Műszaki igazg.: Deutsch D.

Ó, nem vagy első, végső sem leszel,
Kinek nyakára hurkol a kötél,
Mert nagy ügyekben kis ravaszdi volt.
A történelem piacán az álarc.
Baljós lehet, hiszen a forgatagban
A nép a pajzsról s jelvényről ítél.
Ezért légy bátor s öltsd talp-tetőig
Ennen zászlódnak büszke színeit
És vívd a mérhetetlen nagy csatát
Szülőtalajod minden erejével
És győzz vagy bukjal: küzdve és egészen.

Lassalle: Franz v. Sickingen

Az egyes ember a környezet és a kor terméke. Lehet, hogy több befolyással van korára, mint környezetéből bárki, lehet, hogy feje tornyosan emelkedik ki kortársai közül, lehet, hogy annyit ad a nemzedéknek, mint előtte és kívüle senki; a törvény, a kor és környezet törvénye reá ugyanúgy érvényes, mint névtelen társára és ha meg akarjuk érteni a személyt, a tettet, és a motívumokat, ismernünk kell a kort, amelyben született és élt, és ismernünk kell a környezetet, amelyből elindult és a környezetet, amelybe elérkezett.

Kor és környezet

A múlt, század harmadik évtizedét. 1825-öt írjuk. Ezernyolcszázhuszonöt Európája: a *Szent Szövetség Európája*, jellege: a francia forradalomtól, mint eszmevilágtól, a napoleonizmustól, mint államformáló imperializmustól való félelem, a *szocializmus szárnybontogatása*, a nagyüzem fokozatos térhódítása, az ipari otthonmunka mérhetetlen kizsákmányolása, a jobbágyvilág utolsó rúgkapálása.

A múlt, a több, mint száz esztendővel ezelőtti múlt visszavet bennünket egy fejlett és iparosodott porosz városba, *Breslauba*, egy Lasal nevű, egy-két nemzedékkal előbb Keletről bevándorolt zsidó család környezetébe.

Itt született 525-ben *Ferdinand Lassalle*. Jóeszű, friss gyerek, gyönyörű, szemű, okosbeszédű, családjának és barátainak egyaránt réme. A középiskola, tanárai számára azonban a fiú csak szemtelen volt és nem zseniális, csak kihívó és nem elgondolkasztató.

A róftól az egyetemre

Lasal Ferdinand hamarosan — a félig meddig meg is érde-
melt — utolsó helyre került az iskolában. Pedig domború hom-
loka mögött nem méltatlan gondolatok sorakoztak. Zöld volt a
fiú, de nem lélektelen. Gondolatai, amelyek az emberiség fel-
szabadítására irányultak, persze gyerekes gondolatok voltak,
de a forradalmár *Lassalle*, a harcos *Lassalle* oroszlánkörmei
már fellelhetők voltak bennük.

Egyelőre azonban csak a beavatottak tudták, hogy mi lako-
zik a fiúban. A tanárok nem szerették. A hang friss bátorsága
megriasztotta az engedelmességhez és parancsoláshoz szokott
lelkeket és az örök törvény, hogy a tanárnak mindig igaza van
és hogy a sokat kérdező és sokat kritizáló fiú elmarad a leckéjét
jámborul bemagoló mögött, itt is beteljesedett. Azt a tanácsot
adták az öreg *Lasalnak*, hogy vegye ki fiát az iskolából.

Fájdalmas szívvel veszik ki a fiút a gimnáziumból és adják
Lipcsébe boltosinasnak és kereskedelmi iskolásnak. Ennek azon-
ban már a fele sem tréfa. Végre is azt, aki az emberiség felszaba-
dításának nagy gondolatával foglalkozik, nem elégítheti ki a
róf, most már szánja-bánja a kamaszkor haszontalanságait és
vágynak az egyetemre, ami más életformákat jelent és a gon-
dolkodásra hajlamos ifjút megtanítja tudományosan gondol-
kodni.

Mert: ha a mi századunk a társadalomtudomány és a tech-
nika százada, a múlt század a filozófia, a bölcsélet százada
volt és filozófiával foglalkozni, filozófusokat olvasni, filo-
zófusokról írni ugyanolyan *forradalmi cselekedetnek* számított,
mint ma a szociológia művelése és ugyanannyira vággyal töl-
tött el minden törekvőt, mint ma a társadalom megismerése.

Egy esztendő mindössze Lipcsében, ahol *Mehring*, a nagy törté-
nész szerint élete célja immár tisztán ragyogott előtte. A német
klasszikusok szorgos tanulmányozása megnyitotta szemét a
modern kultúra szellemi kincsei számára. Marxtól és Engelstől
eltérően, *Lassalle* *belső, személyes szükségből, lelki alkatból lett*
forradalmárrá. A fogalmaknak az a befelé való tisztázása, a
kor kívánalmainak és szükségleteinek az a hideg és józan meg-
értése, amely *Marx* és *Engels* pályája kezdetének, kereső kor-
szakának jellegzetessége nyomokban' sincs *Lassalle* életében.
Mihelyt öntudatra ébredt, már tudta, hogy mit kell tennie és
mit kell kerülnie. Tizenhatéves születésnapján már tisztán látta
jövőjét, az agitátor, a szónok, az író jövőjét, aki az emberiség
legszentebb javaiért küzd és ha kell; nem hátrál meg küz-
delmében.

Egy év a róf mellett, a „tartozik, és követel“ a számlák sivár
és reális társaságában és *Lassalle* — szilárd elhatározással — újból
a szülei elé áll: „Menni akarok, új s végtelenül lehetsé-
ges útra, küzdeni akarok és mindenért.“

A 16 éves *Lassalle*ban nyoma sincs a tizenöt évesnek.

Vad szorgalommal és ambícióval kiválóan érettsé-

gizik és nyitva áll előtte az egyetem és az egyetemen ott a korszak bálványa: *Hegel*. Nem célunk itt, hogy a hegeli filozófiát akár csak nagy vonalakban is ismertessük. Inkább az a csodálatos hatása feltűnő, amellyel *Hegel* a kor minden gondolkodóját eltöltötte. *Heine* és *Marx* csakúgy, mint *Lassalle*, keresztülment a hegeli bűvöleten. A mai kor-filozófia iránt nagyjából érzéketlen-fia számára szinte érthetetlen, hogy hogyan befolyásolta minden német gondolkodó fejlődését *Hegel* tanítása.

Herakleitos és Heine

De *Lassalle* nem azért tanul filozófiát, hogy a tanultat a maga számára megtartsa. Nem a gyűjtők, az adók közül való. Óriási közlési vágy feszíti és kamaszos bátorsággal a filozófia egyik legnagyobb alakjához, az *ephesosi Herakleitoshoz* nyúl, akit kortársai is a „homályos“ melléknévvel illettek. A feladat valóban nagy, talán túlhaladja a fiatalember erőit. De lehet-e méltóbb valami a fiatalember számára, mint az, hogy szemét nagy célokra függeszti? Lehet-e jobb jellemzője a majdani harcosnak, mint az, hogy amikor tudományos pályáján félig-gyerekfejjel megindul, mingyárt olyan feladatot tűz maga elé, amely a nagyoknak is dicséretére várnék? Becsvágy van ebben a félig gyermekben. Nem mindennapi önérzet és ömudat de ez a becsvágy magasabb célok felé irányul, de ez az öntudat felolvad az igazság szolgálatában!

Egyszóval: *Herakleitos*. Egyelőre tanulmányok, gondolatok és vázlatok, mert a stúdiumnak vége, következnek a világlátás esztendei. Világot látni! Kiszakadni Németországból, ahol pedig minden forr és forrong. Megkeresni az európai kultúra középpontját, élményt meríteni egy életre. Hová igyekeznek a fiatalember? Párizsba, abba a Párizsba, amely 1789 és 1848 között már mutatott egy újabb kis forradalmat, az 1880-adikit. abba a Párizsba, amelyből időközben kiutasították *Karl Marxot*, de amely mégis forradalmi központnak számított ezer és egy okból. Az ezeregyediket *Heine Henriknek* hívták, aki *Lassalle-nak* számtalan módon lelki rokona volt. Forradalmár volt, mint ő. *Lassalle* mestere a politikai prózának, *Heine* a szépirodalmi próza és a vers fejedelme. Csoda-e, ha ez a két ember találkozik? A találkozásról történelmi anekdotászerűen tér vissza minden *Lassalle*-életrajzban a bemutatás, amellyel *Heine Lassallet Herweghnek* prezentálja: „Je vous présente un nouveau Mirabeau. (Bemutatom Önnek az új Mirabeaut.) Ha nem is igaz, de a hasonlatosság kitűnő, mert *Lassalle valóban Mirabeau volt*, Mirabeau erényeivel és hibáival. Több igazság van abban, hogy *Heine* nagyon sokra tartotta *Lassalle* tehetőségét és így ír róla barátjának, (Varnhagen von Ense nek: „Barátom, aki Önnek e sorokat átadja rendkívüli szellemi képességekkel rendelkező fiatalember. Tudományossága a leg- legtágabbkörűek, ábrázolóképesége a

legnagyszerűbb. Még *nem* is *láttam* ilyesmit. És emellett akaraterős, cselekedeteiben olyan magatartású, hogy ez egyenesen bámulatba ejt engem“. A közel ötvenéves, nem túlkönnyen lelkesülő költő így ír a fiúról, aki alig haladta meg a huszadik évét.

Humboldt, a tudós ajánlása vezette őt be a párizsi tudományos körökbe, ez nyitotta meg számára a nehezen megnyíló ajtókat. *Humboldt* csodagyereknek tartotta és nevezte *Lassalle* és méltán. Kételtű csodagyerek volt. Kutató, éretteszű bölcs és ugyanekkor hűszéves világhi.

De azért: ne legyünk kegyetlenek a szép fiatalemberrel szemben, aki színes frakkjával, csipkés zsabójával ott ül ugyan az arslánok találkozóhelyein és végigtapsolja az operai előadásokat, de ugyanekkor szorgalmas látogatója a könyvtáraknak és készíti, buzgón készíti az Ephesosiról szóló művét, amely egy csapásra halhatatlanná teszi majd. Így gondolta ée így remélte legalább.

A párizsi tartózkodás azért is sorsdöntő *Lassalle* számára, mert minden valószínűség szerint ekkor ismerkedik meg a szocializmus eszmevilágával. Nem *Marxszal*, aki ugyanekkor Párizsban él, hanem azzal a párttal, amely *Ledru-Rollen* és *Louis Blanc* körül csoportosul.

Huszoneyéves *Lassalle*, amikor Németországba visszatér. Huszoneyéves. franciás a neve. a beavatottak előtt ismert a híre, de a nagyvilág nem sokat tud róla. Nem tud? Majd tud hamarosan.

A Hatzfeld

A magyar „a“ névelő nem hű fordítása annak, amikor németül azt mondják: „Die Hatzfeld“. Pedig ez az asszony ezen a néven ment át a történelmi köztudatba. Grófnő és dúsgazdag. Lassallehoz mérten már nem fiatal, gyönyörű szép és grófi fogalmak szerint nagyon-nagyon üldözött. Van egy komisz és elvetemült férje, aki a legocsmányabb dáridókat rendezte előtte, szeme láttára, akinek tucatnyi a szeretője, aki üti, veri, kínozza az asszonyt, aki a vagyonát elkezeli és akitől még sincs menekvés, mert Hatzfeld gróf nagy és hatalmas, keze messzire elér. Nem válik, mert akkor vissza kellene adnia a vagyonát. És Lassalle megismerkedik „a Hatzfelddel“. Mégismerkedik és a kettő között egy életre szóló kapcsolat szövődik. Miféle kapcsolat ez? Lassalle szenvedélyesen tagadja, „hogy szerelem lett volna. Szenvédélyes tagadása azonban inkább a gavallér titoktartása. Valószínű, hogy az üldözött asszony, amikor ezt a szép, fiatal és okos fiút megismerte, elrontott élete minden szomorúságával kapcsolódott hozzá. Nagyon közelfekvő az a gondolat is, hogy Lassallenak imponált a grófnő rangja. Így volt, vagy nem így volt: mindegy. *Lassalle*, odaáll Hatzfeld grófnő mellé, a filozófus kettészakítja magát,

egyik feliből ügyvéd lesz, ragyogó vádló, remek detektív, botrányok kivédője és botrányok rendezője, nemes, és nemtelent eszközök alkalmazója. A homályos Herakleitos kutatója homályos lépcsők titkait lesi és megpróbál és kikóstonl mindent, a vesztegetést és az erőszakot, a pletykát és kémkedést csak azért, hogy „a Hatzfeldet“ győzelemhez segítse. „Ostoba kölyök“, gúnyolódik felette a gróf, de a gúnyra való kedve csak hamar megszűnik. *Ez a kölyök ért a grófok fringijához és nagyokat csapkod vele a porosz urakháza tágiának bűnös fejére.* A pörből Hollywood ma izgalmas drámát készíthetne. De ebben a pörben Lassalle is megpörkölte magát. „A tisztának minden tiszta“, tartja a latin közmondás, de éppen a forradalmak és forradalmárok élettörténete bizonyítja, hogy aki közülük, az uralkodóosztály erkölcsi felfogását magáévá tette, a kibelen elevenen élt a vágy, hogy ezt az uralkodóosztályt ne csak legyőzze, hanem, hogy ez az uralkodóosztály őt befogadja, aki nem tudja a forradalmár kötelező erkölcsi parancsát, a rideg és kolostori távortartást, az, ha nem az uralkodóosztályok soraiból kerül ki, menthetetlenül rabjává válik egyik vagy másik narkotikumnak, a szépasszonynak, a pénznek, a társadalmi érintkezésnek, a befogadottságnak, az ő erkölcsi világuknak.

Lassalle gróffal harcolt egy grófnő igazáért. *Az eszközök grófiak voltak*, olyannyira, hogy Lassallet a pör egy szakában egy ládika ellopásával is megvádolják. A ládika-ügy (Kassetten-Prozess) lényege röviden ennyi: Hatzfeld gróf egyik szeretőjénél volt egy ékszeres ládika, amelyben ez a nő állítólag egy olyan okmányt őrzött, amelynek segítségével Hatzfeld gróf a felesége vagyonát ennek az asszonynak ajándékozta. Ezt a ládikát lopta el Lassalle barátja, *Oppenheim* egy üres szobából és adta át a szomszéd szobában lévő másik barátának, *Mendelssohnnak*. Mendelssohn megszökik, *Oppenheimet* letartóztatják és — felmentik. Indokolás: az *üres* ládika elvétele nem volt lopás. Mendelssohnt azonban — in — contumaciam perbefogják és — elítélik. És ezután: elő azzal a kölyökkel, a Hatzfeld patrónusával. A ládika-lopást voltaképpen ő agyalta ki! Bíróság elé vele! És a bíróság előtt *Lassalle*, az ügy igazi ügyvédje megtartja szenzációs védőbeszédet. ízekre szedi szét a vádat és ízekre a vádban rejlő jogi felfogást. Kimutatja és bizonyítja, hogy ez nem a kazetta ügye, ez politikai pör a hatalmas Hatzfeld gróf és közte, a védtelen között. De azért ne tévedjünk. Nem az igazság ellenállhatatlan ereje, nem a sanssouccii molnár híres példabeszéde: Il'y a des juges á Berlin (vannak még bírák Berlinben), hanem: az 1848-as esztendő győzött. Felmentették Lassallet, mert 1848 az az év, amely fenekestől megváltoztatta, az egész világ képét, az az év, amelyben a proletariátus ismét a színpadra, lép. az az év, amelybe belereszketett az egész korhadat Európa.

Az esküdtek előtt

És ne vádoljuk Lassalleunkat azzal, hogy egészen elvesztette magát a pörben. Augusztusig mindenesetre nem volt iontosabb dolga, mint Hatzfeld Zsófia ügye, de a kazettapörben való felmentés után ott van Lassalle Düsseldorfban, ahol *Heine* született, a Rajna vidékén, ahol a 48-acuki német forradalom legradikálisabb, legkomolyabb és legmélyebben ható, nekünk szocialistáknak különösen emlékezetes „*Neue Rheinische Zeitung*“ megjelenik. Ebbe az újságba írja köztársasági és ha*oldali cikkeit, ezt az újságot szerkeszti *Karl Marx*, itt szövődik közöttük a barátság, amely a jellemek alapvető különfésélege ellenére hosszú éveken át tart.

A düsseldorfi polgárőrség és a düsseldorfi honvédség végrehajtóbizottsága nevében Lassalle felhívást intéz a berliniekhez: „A passzív ellenállás kimerült. Könyörgünk a nemzetgyűlésnek: rendelje el a fegyverkezést, hirdesse ki a kötelesség parancsát“. A düsseldorfi körzetben buzgón lelkesítette a munkássáírotjés parasztságot, készítette őket a fegyveres harcra és egy *Weyers*) nevű munkás kíséretében bejárta az egész vidéket.

A felhívás nem érkezett meg Berlinből... Viszont a düsseldorfi hatóságok, amelyek Lassallet a Hatzfeld-ügy miatt is gyűlölték, letartóztatták őt is, *Weyers*et is.

Két per indul ellene. Az egyik fegyverkezésre való izgatás a királyi hatalom ellen, ítélet: esküdszéki felmentés. A másik: felhívás a hatóság elleni engedetlenségre, a rendőrbíróság előtt. Az ítélet: hathavi fogház. Az első perből származik a híres esküdszéki beszéd („*Assisen-Rede*“), amely soha elmondásra nem került, amelynek kinyomott példányait ott körözték a bírósági teremben, de amely mégis jelentős, mert nyomtatásban is hatott, mert ritka bátorságú tételeket fejtegetett ritka éleslátással és — ritka jogérzéssel.

„A vádirat megengedi magának, hogy terhelő körülményként tüntesse fel Önök előtt azt a kijelentésemet, hogy elveimből folyóan forradalmár vagyok. A vádiratnak nincs joga ahhoz, hogy ezt megjegyze. Csak cselekedeteimhez és nem elveimhez és meggyőződésémhez van köze, mert ez utóbbiak sem nem védelmezhetnek, sem nem terhelhetnek engem. Nem hittem volna, hogy a vádirat oly nyílt naivitással beismeri majd, hogy itt nia nincs marsról szó, mint világnézeti perről, mint a meggyőződés üldözéséről. Én azonban, uraim, mindenkör készséggel megvallom Önök előtt, hogy belső meggyőződésém alapján büszkén vallom magam a szociáldemokrata köztársaság határozott hívének.“

„Bizonyos, uraim, hogy akármilyen szemrehányást tehetünk a néhai nemzetgyűlésnek, az a szemrehányás biztosan nem illeti, hogy «értő és érdes, kihívó és engesztelhetetlen volt. A történelem az országgyűlés javára írja majd, hogy a kibékülés minden eszközét és minden lehetőségét inertecken túl kimerítette.

Csak azt a másik szemrehányást kapja meg: majd a néptől ée a történelemtől, időtlen-időkön át, hogy túlzott békülő kedvében, gyenge kedélyességében, önállóan egyezkedési vágyában túlsoká kitartott, hogy szundikálásából csak akkor ébredt fel és akkor is csak félig, amikor már késő volt, amikor az ellenforradalom már fölfegyverezte és fölvértezte magát, és hogy így passzív cinkosságával okozója lett annak a balsorsnak, amely ma a haza fölött elterpeszkedik.“

És az esküdszéki beszéd egyre jobban, egyre erősebben csap a creseendőba: „Ó, a német nép keservesen tapasztalja majd most, hogy mit jelent, ha a nemzetgyűlést egyszer szétrobbantják, a nemzeti becsület biztosítékát egyszer büntetlenül a sárba tiporják. Ha novemberben, reszkető kézzel, maguk csodálkozva a maguk bátorsága fölött, forradalmat csináltak (a porosz kormány — a szerző), akkor most egészen más erőt ^méri lettek, amikor azt látják, hogy milyen nagy a német nép a túsében és elviselésben és renyhe tomporunkba háromszor olyan mélyen verik be a sarkantyújukat. Ha mostanáig vesszővel korbácsoltak benneteket, mostantól fogva skorpiókkal korbácsolnak majd. Az előjáték végetért, a tragédia megkezdődik, nem kell prófétának lenni, hogy a legközelebbi jövőt előre lássam!... A márciusra való emlékezést ki akarják törölni a történelemből. Magyarországra és Csehországba akarják küldeni seregeinket, hogy az oroszokkal egyesülve a magyarokat legyőzzük, és ezzel az utolsó szabadságharcosokat is megsemmisítsük! Bécs felé vonulnak a kozákhadak, aminthogy nemsokára a Rajnáiban itatják lovaikat! De a magyarok kezében még ott villog a győzedelmes kard, a francia proletár komoran szorítja óriás kezét ökölbe és a gyalázat legmagasabb csúcsán Németország is visszaszerzi régi erejét. Jön a fizetésnapja! Potsdam királyi kastélyainak ellenforradalmi orgiáján átdübörög már — mint a régi balladában — a sötét és borzongató kiáltás: „a bakó áll az ajtó előtt.“ „És amilyen teljes a gyalázatunk, olyan teljes lesz a bosszúnk.“

Ugyanebben az időben *Marx* is esküdszék előtt állott. És *Marx* is nagy beszédben védekezett. *Marx* a történelmi helyzetet tárta fel, megmagyarázta a német forradalom osztályharcait, és az esküdtekre bízta annak megállapítását, hogy milyen silány szerepet játszott a kormány ezekben a harcokban. *Lassalle* viszont teljes erővel vetette bele magát a küzdelembe. Forradalmárnak, a szociális demokrata köztársaság hívének vallotta magát, de az ügyéssel szemben nem lépett a forradalmi gondolat talajára. Az ügyészt a maga fogalmi körén belül, a maga jogával akarta megverni és ahogyan *Mehring* mondja. *Lassalle* védőbeszéde a meggyilkolt jog vádirata gyilkosai ellen.

A Hatzfeld-győzelem

Volt-e hatása ennek a beszédnek, túl az esküdszéki .termen? Felrázta Németországot úgy, ahogy fel kellett volna ráznia? Nem! Az akkori idők elfojtják az egyes ember .szavát és, az egyetemes dübörgésben *Lassalle* beszédire is csak egy szó. Egyébként is a forradalom porosz részének vége van. *Lassalle* büntetését tölti és közben odakint megváltozik a világ. De már a hat hónap alatt is vasenergiával, példátlan szívóssággal szerez magának időleges szabadlábraképezést, hogy tovább foglalkozhassak a Hatzfeld pereivel. Ez a per és ezek; a küzdelmek jelentik a politikai aktivitást a Berlinből kiutasított *Lassalle* részére, aki Düsseldorfban él, időnként nagyokat utazik, többek között Keletre is és aki végre 1854-ben válásra; és a vagyon kiadására kényszeríti Hatzfeld grófot. Teljes a győzelem. *Lassalle* boldog. Minek örült? Annak, hogy legyőzte az „ostoba fiú“ megvetőjét? Annak, hogy a hálás Hatzfeld, a díjlevél szerint — évi 7000 tallért biztosít *Lassalle*nek és ezzel függetlenné teszi? Vagy annak, hogy az asszonyak, akit akkor, vagy valaha, magáért, vagy grófnőségéért szeretett, sikerült nagy ügye? Mindegy: 7000 tallér teljes függetlenséget jelent és *Lassalle* düsseldorfi háza emigránsok és forradalmárok, munkások és professzorok kedvenc menedék- és találkozóhelye. Ilyen asyllumnak, ilyen szellemi találkozóhelynek, egy anyagilag független ember hathatós segítségének óriási a jelentősége az ellenforradalmi Rajnavidéken. *Lassalle* sokat áldoz a szabadságmozgalom elesettjeinek támogatására, de még nagyobb a jelentősége annak a szellemnek, amely a *Lassalle* házából kisugárzik, amely ellenállást lehel, nem, támadást, bosszút és megtorlást, készülődést, és emlékeztést.

Vissza Berlinbe!

Csak: előbb vissza kellene kerülni Berlinbe, ahonnan nein is annyira a kormány és a király, mint inkább a Hatzfeld; családja tartja távol. Hiszen ahová *Lassalle* megy, odamegy a Hatzfeld is, nem élnek együtt, de egymás mellett és botránkoztatják a világot, amelynek bizonyos — progresszív — része befogadja *Lassalle*t, másik része — az arisztokrata — a Hatzfeldet, de együtt a kettőt kissé nehéz lesz. Vissza Berlinbe, amely a provinc után valószínű világvárosnak tűnik *Lassalle* számára, holott Berlin ma sem az. Ma is csak többmillió, sokrétű kisváros és akkor több százezrei kisváros volt. De Düsseldorf után... *Humboldt*, a tudós és *Hinckeldey—Westphalen*, a reakciós államférfi segítségével felség-folyamodvány után *Lassalle* „vizzatérhet Berlinbe, a szalónéltbe, a politikába- (bár ez utóbbi egyelőre csak úgy lehetséges, hogy izgatottan figyeli mindazt, ami történik és izgatottan továbbítja a Hatzfeld híreit) és visszaérhet a tudományhoz is és végre, 1857-ben megjelenik a hosszú esztendő óta előkészített mű az ephesosi He-

rakleitosról. Mi a mű filozófiai értéke? Egyszerű Hegel-utánzat-e, vagy önálló gondolatok tárháza? Vitakozzanak a filozófusok! E mű jelentőségét nem is ebben látjuk, hanem Branties véleményét fogadjak el, *Lassalle* első igazi életrajzíróját, aki 1876-ban, tehát alig tizenkét évvel *Lassalle* halála után pontosan leméri és megállapítja *Lassalle* jelentőségének egyik — nem munkásmozgalmi — felét, míg a másik számára hiányzik még a távlat, az idő és talán --- a «szempontok tisztasága i. e. Mindegy: *Brandes* a dán, a német *Lassalle* görög-Herakleitosában jellemének kulcsát keresi és ha e sorok írója a Franz von Sickingen „Fehlleistung“-szerű strófájába burkoltan tapintja az önvallomást, *Brandes* szerint ez a vallomás a Herakleitosban foglaltatik. Az állam gondolatában egyesül, inkarnálódik *Herakleitos*, — és *Lassalle* számára az erkölcs, a jog és az értelem fogalma. Az állam hivatása nem pusztán a védelem, hanem a jog és kultúra előbbre vitele is. És *Lassalle* *Herakleitos* mintájára állapítja meg, hogy a legfőbb emberi jó „a dicsőség és hogy az igazán nagyokat éppen az jellemzi, hogy a dicsőség felé törnek.

Herakleitossal egyidejűleg, illetve röviddel utána egy másik lassallei mű is napvilágot lát. A jambikus könyv dráma, a „*Franz von Sickingen*“. Hozzátartozik *Lassalle* fejlődéstörténetéhez és nem egy jelenete, nem egy alap gondolata egyúttal, kulcsa *Lassalle* jellemének, egyúttal magyarázata, indokolása tetteinek. És még valami. *Lassalle* a „*Franz von Sickingen*“-ben megpróbálta a történelmi dráma új típusát, amely — ahogy *Bernstein* mondja — nem *Schiller* módjára, pusztán talajnak és háttérnek tekinti a kort, amelyből az egyéni «sors kisarjadzik, hanem magát a kort és annak küzdelmeit teszi meg alapul, a drámai összeütközés magvát a történelmi és társadalmi ellentétek, mit kerteljünk és miért ne előlegezzünk akkor még nem közkeletű kifejezéseket — az osztályellentétek teszik. *Sickingen* és barátja, *Hatten Ulrik*, német kismes és a német fejedelmek ellen száll harcba. *Hutten-e* vagy *Sickingen-e* *Lassalle*? Ő önmagát *Huttennek* tartja. Annak, akinek „rágalmakat és üldöztetést kell elviselni“, annak, aki az igaz ügy önzetlen bajnoka. Hogy pontos-e a kép? *Lassalle* így érezte. *Aminthogy* nem véletlen, hanem programszerű, hogy *Lassalle* *Sickingennel* mondatja el a német egység helyreállítására, a német császárságra vonatkozó prófétai szavakat.

De *Sickingennek* van egy történelmi hibája. Az, hogy elavult eszményekért, a korszellem ellen küzd. És helyesen írja *Marx* *Lassalle*hoz intézett levelében, hogy *Lassalle* „történelmi beállítása téves, mert nem mutatja ki, hogy *Sickingen* és *Hütten*, csakúgy, mint a lengyel nemesség, csak a maga elképzelésében volt forradalmi, valójában reakciós érdekeket követett“. A mű 1859 elején jelent meg.

Cavour, Lassalle és Napoleon

És 1859 történelmi év volt Európa számára. Loui« Napoleon, akinek legigazibb és legőszintébb portréját *Marx* rajzolta meg (*Der 18-te Brumaire des Louis Bona mr te*), mái 1858-baai szövetséget kötött *Cavourral*, a szavojai baz miniszterével, azért, hogy Ausztriát megtámadva, elvegye Lombardiát Ausztriától és (kiszorítsa az osztrák befolyást Közép-Olaszországból. Ausztria a német Bundhoz tartozott. Az volt a kérdés: mi a feladata Németországnak ebben a konfliktusban. Németországnak, azaz Poroszországnak és a ki« országoknak, együtt vagy külön-külön, Németországnak, azaz a kis fejedelmeknek, a polgárnak a maga liberális szatőcsfelfogásával, partikularizmusával és a proletariátusnak, amely megint csak lekerült a történelem színpadáról és a progresszív, vagy ilyennek látszó pártok árnyékában élte — nem, vegetálta — politikai életét.

Furcsa jellegű háború volt ez nagyon. Az olaszoknak szabadságharc, III. Napóleonnak. zsákmányt ígérő rablóhadjárat. Ki mellé álljon a német nép? Maradjon semleges mert az olaszoknak történelmi igazságuk van, mert Ausztria, a Bund legreakciósabb tagja (akkortájt reakció és katolicizmus, reakció és klerikális befolyás egyet jelentett), vagy képviselje a német nemzeti érdekeket és segítse a német Ausztriát a latin olaszok és latin franciák elleni küzdelemben!

Kis Napoleon, a konspirátor, a volt forradalmár kiismerte magát a játékban. Ügynökei behálózták egész Németországot és izgattak a semlegesség mellett. Nem szabad ezt békeagitációnak felfogni a szó mai értelmében. A háború és béke kérdése fölött az uralkodók és kabinetjeik, továbbá a polgári közvélemény döntöttek. A háborút mások viselték és így az elvek biztonságigóti viadala volt a kérdés Németország mértékadó számára: háború vagy béke? A béke, a semlegesség azt is jelenthette, hogy Poroszország vezérlete alatt megvalósul az egységes Németország, Ausztria nélkül, túlnyomókéig protestáns jelleggel, történelmi feladattal és hivatással.

Lassalle a semlegesség álláspontján van. Röpiratot ad ki az olasz háborúban való részvétel ellen, magyarázza, hogy ahogyan Olaszországnak joga van ahhoz, hogy az európai térképet Délen a nemzeti elveknek megfelelően formálja, ugyanez a joga van Németországnak Északon és ha Olaszország elveszi Lombardiát, iverge el Németország Schleswig-Holsteint.

Mit csinált *Lassalle*? Ellenségei szerint *Bismarck* politikájának volt előrevetett árnyéka. Valójában porosz demokrata volt, telve izzó gyűlölettel Ausztria ellen, az ellen az Ausztria ellen, amely letiporta. Itáliát és Magyarországot, amelyet barbárabbnak bélyegzett még Oroszországnál is. „Oroszország — mondja *Lassalle* — természeténél fogva barbár birodalom, amelyet zsarnoki kormánya oly mértékben civilizál, ahogyan ez zsarnoki érdekeivel egyezik. Más a helyzet Ausztriával. Ebben az országban a néppel szemben a kormányzat képviseli a bar-

bárság alapelvét és mesterségesen és erőszakosan hajtja kultúr-
népeit rabságába.“

Óhatatlan, hogy *Lassalle* szempontjai ne találkozzanak a francia ügynökök szempontjaival, akiknek legjelentősebbikét *Marx* készíti ki a példátlan élességű „*Herr Vogt*“-ban. És mégis: *Lassalle* egészen más vizeken evez. Megírja *Marx*nak 1859 májusában: a sajtó Németországban hallatlanul élesen franciaellenes és beavatkozásra sürget. Ő ellenzi a beavatkozást — de vágyódik utána. Azt szeretne, ha a beavatkozásellenes álláspont a nép álláspontjává emelkednék és — a porosz kormány ennek ellenére háborút üzenne Franciaországnak. Mert ha a porosz újságok franciaellenessége hatol a köztudatba és ezután indul el a háború Franciaország ellen, ez népi háború lesz. Ha ellenben a semlegesség tör utat a német néplélekben és Németország porosz része ennek ellenére háborút visel Ausztriáért, akkor a következmény a nép forradalmi elégedetlensége, amely valóságos forradalomná is szélesedhetik, ha a poroszok a háborút elvesztik. Azaz: *Lassalle* álláspontjának az a célja, hogy népszerűvé váljék és — hogy a kormány az ellenkezőjét tegye.

Fichte és a német köztársaság

A német egység, mint a kor politikai vezérlő motívuma és egyúttal mint — *Lassalle* szerint — a német demokrácia megvalósításának egyetlen eszköze, állandó visszatérője *Lassalle* írásainak. Erről tanúskodik legközelebbi műve, a „*Fichte politikai végrendelete és a legfrissebb jelenkor*“ című is. *Fichte* végrendelete: az egységes német köztársaság. Ha nem ez valósul meg, ha tesszük azt, Poroszország kezébe kerül a főhatalom (amint ez azután meg is történt), akkor „nem Németországot állítják helyre, hanem a többi német törzset a specifikus háziszellem erőszakos rákényszerítése révén maguk alá tiporják, elporoszosítják, elbajorosítják, vagy elosztrákosítják“.

A köztársaságon is hangsúly van. de az *egységen* nemkülönben. A *szövetségi* köztársaság a német kisállamok demokratáinak akkortájt kedvelt elképzelése ellenzéssel és ellenérzéssel találkozik *Lassallen*ál, aki *Eichtet* hívja segítségül — vagy ürügyül csupán? —. hogy újra és újra kihangsúlyozza, a *német, egység* történelmi szükségességét,

Mit akart *Lassalle* ezzel a tanulmánnyal mely egy nagyobb gyűjteményben jelent meg? Azt akarta megmutatni, írja *Marx*nak, hogy „van még Németországban igaz, republikanizmus“, azt akarta, hogy fejrázza vele a nyárspolgárt, hogy irányt adjon a politikai kavargásnak.

És közben már készül a nagy jogbölcseleti raíí. a „*Szerzett Jogok Rendszere*“ (System der erworbenen Rechte), amikor *Lassallen*nek egészsége szünetet parancsol és elutazik Aachenbe pihenni.

De már a nyomdagépek között dübörögnek a „*Szerzett Jogok*“ ívei és ezzel a művel a filozófiai íróból, a politikai törekvőből, a Hatzfeld-ügy hőseiből, a 48-as forradalmárból — a jog-filozófia legnagyobbjainak egyike válik.

A szerzett jog és a törvény visszaható ereje

A mű alapcélja az, hogy a korszak politikai és szociális jellegét jogtudományi alpom boncolja és értesse meg. Miben látja a küzdelem, lényegét? Abban, hogy „a szerzett jog fogalma *megint* egyszer vitássá vált“. Szerinte „a jog, a politika és a gazdasági élet területén egyaránt a szerzett jog a forrás és ebből formálódik minden más, és ahol a jogi elem mint magánjog egészen elválik a politikai elemtől, ezzel egyben sokkal politikaiabbá válik, mint a politika maga, mert itt kapcsolódik be a szociális elem“.

A pozitív jogtudományt és a természetjogot akarja *Lassalle* kibékíteni egymással. És ez elfordulást jelent Hegeltől. A hegeli természetjog kategóriái örökkönvalók és változtathatatlanok, logikai jellegűek és ezért van az, hogy Hegelben nincs érzék a jog történelmi fejlődése iránt. Hegel a tulajdonról, a jogtalanságról, a családról, az örökjogról, a polgári társadalomról, az államról beszél és nem gondol arra, hogy mindezek történelmi fogalmak és más az értelmük a rómaiaknál, a görögöknél és a germánoknál

A szerzett jogok fogalmának tisztázása egyértelmű a törvények visszaható erejének tisztázásával. A visszaható erőt azért kifogásolják a haladószellemű jogászok, mert a2 az ember személyes szabadságát befolyásolja. *Lassalle* az összes megelőző jogászokkal ellentétben a következő kettős tételt állítja fel:

1. Egyetlen olyan törvény sem hathat vissza, amely az egyes embert csak ennek akaratnyilvánításain keresztül érinti.

2. Minden törvénynek vissza szabad hatnia, amely az egyes embert egy ilyen önkéntes cselekedet közbeiktatása nélkül, tehát közvetlenül, akaratlan, általános emberi, vagy társadalmi tulajdonságaiban, vagy azáltal érinti, hogy a társadalom megváltoztatja a maga szervezeti berendezéseit.

Bernstein a tételt közérthető példával illusztrálja. Ha egy új törvény kimondja, hogy a nagykorúság korhatára 24 évről 27 évre emelkedik, akkor mindenki, aki 24 év és 27 év között van, minden személyes cselekedete nélkül veszti el nagykorúságát. A törvény visszahat és jogosan hat vissza. Ellenben: azok az ügyletek, amelyeket a 24 évesek a törvény életbelépte előtt kötöttek, teljesen jogérvényesek, ezek *nem* válnak érvénytelenekké, mert az egyén akaratnyilvánítására nem hathat vissza a törvény.

Mi az értelme ennek a látszatra oly jelentéktelen tételnek? Nem több és nem kevesebb, mint annak a leszögezése, hogy a

törvény az egész nép jogtudatának kifejezése, hogy ez a jogtudat a korrall állandóan váltakozik és hogy ennél fogva minden új, a kor szelleméből folyó jogalkotás teljes mértékben kiterjed az egyesre, ugyanúgy, ahogy a megelőző, eltérő jogalkotás is kiterjedt rá.

„Az egyes ember számára csak az megingathatatlan, amit a jogalkotás folyamából a maga akarata és cselekvése révén egyszer leszármazott, amit a magáévá tett.“ Szembeszáll *Stahlthal*, a jogtudomány közismert romantikus reakciójával, aki azt vitatja, hogy egyetlen korszaknak sincs joga arra, hogy ítélkezzék a múlt fölött és az onnan származó jogi berendezést a maga kedve szerint fogadja el, vagy semmisítse meg. *Lassalle erre* azt feleli, hogy igen, mert éppen minden korszak önálló, mert egyik sem áll a másik uralma alatt, ezért egyik sein köteles arra, hogy fenntartsa azt, ami jogérzékével ellenkezik, vagy amit jogtalanság gyanánt ismert el.

Mi a lényeg ebben a pompás elmélkedésben? A korszellem joga ahhoz, hogy visszaható, erejű törvényeket alkosson! A korszellemé, amely *Lassalle* idejében a reakciótól a demokrata, „az elnyomótól a, felvilágosult felé vezetett és — ezzel csalta, meg *Lassalle*t. Mert amikor *Lassalle* a statikus jogelvel szemben a jog dinamikus teóriáját imígyen kifejti, nyilvánvalóan arra gondol, hogy a visszaható erő az uralkodó osztályoknak árt és a feltörekvőknek használ, hogy a visszaható erő a jogmennyiséget disztribuuálja és nem kommasszálja, hogy tehát a visszaható erő — bizonyos korlátok között — a nép erejének növekedését Menti.;Hol gondolt *Lassalle* arra, hogy jöhetnek idők, amikor a népi rétegeknek kell a régi jogi berendezkedésekhez ragaszkodniuk, amikor a diktatúrák azok, amelyek a jogot átformálják, és éppen a common sens nevében visszaható erővel ruházzák fel — persze minden jogfilozófiai elmélkedés nélkül. Az alkalmazott jog természetjoggá avatása ellen sikerrel tiltakozott *Lassalle*. De: az alkalmazott jogfilozófiából ezen a ponton éppen ő csinált természetjogfilozófiát. Egy fenntartással mégis él. Amikor azt kérdezik tőle: miről ismerjük meg hát azt a bizonyos korszellemet, amelynek visszaható jogalkotóképessége van, ezt feleli barátjának, *Rodbertusnak*:

„Önnek tudniillik teljesen igaza van, ha azt mondja, hogy sem a többségi határozat, sem az *egyhangú* állásfoglalás nem bizonyítja, hogy mit követel a korszellem. Hogyan tudom meg tehát! Nos, egyszerűen így: Amit ön ésszel, logikával, tudománnyal magának és a kornak meg tud magyarázni, be tud bizonyítani, az a helyes — azt akarja a korszellem.“

A mű — írtuk — 1861-ben jelenik meg. *Lassalle* apjának ajánlja, aki akkor 70 éves. És az előszóban búsan említi, hogy olyan csöndesek az idők, hogy módot adnak számára a tudományos munkásságra. Mert ez az ember, aki akkor már 36 éves, tehát nem gyerek többé-, a tudományos munkát a nyugodt idők töltésére szánja, de telve van aktivitással, cselekvővággyal és ezt a vágyat csakhamar ki is éli...

Egy évvel Bismarck előtt vagyunk. Egy évvel előtte és egy évvel Frigyes-Vilmos halála után, ami amnesztiát jelentett Marxéknak, a visszatérést Berlinbe — bár csak hetekre, mert Marx nem kapja vissza elvett német állampolgárságát (Németország már akkor is megfosztotta emigránsait állampolgárságuktól) és nem jön létre az a lap, amelyet Lassalle Marx-szal és Engels-szel alapítani akart. Sőt: mintha itt kezdődnek meg az elhidegülés a londoniak és *Lassalle* között. Mindegy: az újság megbukott, mielőtt megszületett volna. Nézzük, mi van a külföldön? És Lassalle útnak indul Olaszországba a Hatzfelddel. Garibalditól Mazziniig mindenkivel beszél, tárgyal (állítólag szabadsapatot akart vezetetni Bécs ellen), beleszabol az összeküvések romantikus boszorkánykonyhájába, jól érzi magát és csak 1862 januárjában tér haza Berlinbe.

De ez alatt a félév alatt évtizedeket változott a világ odahaza. Vannak korszakok, amelyek addig érlelődnek, hogy mire végükre ér az egyes ember, a változás szinte napok alatt történik meg. Az, amit a Bastille ostromának napjáról, mint egy új történelmi szakasz születésnapjáról *Lassalle* a „System”-ben elmond, porosz nyelven is igaz. Itt a Bastille július 14-ét az új nemzetgyűlési választások jelzik, amelyek kiszorítják az alkotmánypartot és erőhöz juttatják a jóval radikálisabb haladópartot. A többség a haladóké. De Lassalle, a baloldali, az igazán, haladó, nincs túljó viszonyban ezekkel a parlamenti laseanhaladókkal. Még 1848-ban rajongott értük, 1861-ben már nem vállal velük politikai közösséget, annak ellenére, hogy társasága — gyanús társasága — nagyrészt belőlük áll. A politikai helyzet hallatlanul éles. A királyi leirat (1862 március 20-án kelt) arra hívja fel a minisztereket, hogy „lépjenek fel azok ellen a befolyásoló gyanúsítások ellen, amelyeknek az a céljuk, hogy a közvélemény elfogulatlanságát korlátozzák”, ami annyit jelent, hogy kitört a harc a népképviselő és a kormányzat között.

És tulajdonképpen most, 1862 tavaszán nyílik alkalom arra, hogy a politikához, a szó gyakorlati értelmében közeljusson, vagy ami még ennél is többet jelent, elveit — szocialista elveit — világosan kifejtse.

Mi az alkotmány?

Egy liberális egyesület hívja meg, hogy előad és tjtarteon náluk, és *Lassalle* az előadás tárgyául az atköttrmányviszályt választja, de nem úgy, hogy magáról a konkrét viszályról beszél, hanem úgy, hogy az alkotmányt magát, annak lényegét és alapját vizsgálja.

„A teoretikus idealista” — mondja róla Bernstein — „itt praktikus realistává válik”. Nem többet, és nem kevesebbet mond ez az előadás, mint azt, hogy az alkotmány: a hatalmi viszonyok terméke. A jogász ugyan — és ezt a jogászhajlandóságú *Lassalle* kissé lenézően említi —, arra a kérdésre, hogy mi az alkotmány, úgy felel, hogy: „az alkotmány a király és a

nép között keletkezett eskü-erejű egység, amely valamely ország törvényhozásának és kormányzásának alapelveit megszabja“. Vagy: mondja *Lassalle*, ha még: általánosabban fogalmazza a jogász a kérdést, mert arra gondol, hogy köztársasági alkotmányok is vannak, a válasz így szól: „az alkotmány valamely államban kinyilvánított az az alaptörvény, amely az illető nemzet közjogának szervezetét megszabja“.

Mindez azonban, állapítja meg *Lassalle*, csak azt szabja meg, hogy hogyan keletkezik az alkotmány, hogy mire használják, de azt nem, hogy lényegében micsoda. És *Lassalle* megfelel rá. Az alkotmány: alaptörvény. De tovább megy és tovább kérdez: mi teszi ezt az alaptörvényt és milyen ez, az alaptörvény? Meg is felel rá. *A tényleges hatalmi viszonyok*, amelyek az adott társadalomban uralkodnak.

Azt mondja *Lassalle*: tételezzük fel azt a lehetetlen esetet, hogy a porosz állam összes törvényei elégnek, az eredetiek, csakúgy, mint a nyomtatott példányok. A magánemberek bírtokában levő törvénykönyvek ugyancsak megsemmisülnek. Új törvényeket kell tehát hozni. És ekkor a törvényhozók azt mondják, hogy a király jogi helyzetét másképpen szabályozzák, int a múltban.

„A király azonban egyszerűen azt mondaná: elpusztulhattak a törvények; de valójában nekem engedelmeskedik a hadsereg, az én parancsomra menetel, valójában az én utasításomra adják ki a szertárak és kaszárnyák parancsnokai az ágyúkat és a tüzérség kivonul velük az uccára és e tényleges hatalomra támaszkodva, neon tűröm, hogy más jogállást teremtsenek számotokra, mint amelyet én akarok. Látják, uraim., az a király, akinek a hadsereg és az ágyúk engedelmeskednek, az alkotmány egy darabja.“

És így megy rendről rendre. Kiderül, hogy az a nemesség, amelynek befolyása van a királyra cs udvarára, az alkotmány egy darabja. A nagyipar az alkotmány egy darabja. A börze és a banktőke az alkotmány darabja. És vannak végső esetek, amikor a munkás és a kispolgár is egy-egy darabja az alkotmánynak. És kimutatja, hogy a porosz kuriális választójog folytán az alkotmány lehetővé teszi, hogy egy gazdagnak tizenhét-szerannyi joga van, mint egy szegénynek, hogy a földbirtokosnemességnek a felsőház révén, ugyanannyi joga van, mint a három kúriának összesen, és hogy a királynak a hadsereg fölött való rendelkezése alapján több joga van, mint az országgyűlésnek, és a felsőháznak együttvéve.

Különös, hogy ez az előadás kellemetlen feltűnést okozott a haladópartiai körében, ellenben annál nagyobb örömet a reakciónál. A reakció nem az erkölcsi elítélést, a lángoló felháborodást olvasta ki *Lassalle* előadásából, hanem azt a tényt, hogy az alkotmány kérdése tisztán hatalmi kérdés nemcsak az uralkodó, hanem a parlament oldalán is és hogy ennél fogva az országgyűlésnek semmi joga nincs hozzá, hogy erkölcsi ügyet csináljon, a hatalmi problémából. Így vált *Lassalle* tanítása azoknak hasznára, akiknek — legkevésbé akart használni.

A „Munkásprogram“

De *Lassalle* — egészen észrevétlenül, de sorsszerűen — közeledik magához a munkásmozgalomhoz is. Az oranienburgi munkásegyletben *Lassalle* ugyancsak 1862 tavaszán előadást tart a következő címmel: „*A munkásrend különleges összefüggése a jelenlegi történelmi korszakkal*“ Az előadás későbbi, közismert címe: „*Munkásprogram*“. „Ebben az előadásban“ — állapítja meg *Kunfi* — „már a szocialista *Lassalle* szóval meg. Nyelve, terminológiája még régies, még nem beszélt munkásosztályról, hanem munkásrendről, negyedik rendről, külsőségeiben még a hegeli ideológia uralma alatt áll.“ Ennek az előadásnak az a történelmi jelentősége, hogy ezzel indult meg *Lassalle* agitációja a munkásság körében. Hogy milyen programmal, azt éppen ez az előadás szabja meg. „Ez az előadás“: így definiálja *Bernstein*, „pompás bevezető a szocializmus gondolatmenetébe“, ha voltaképpen nem is más, mine a Kommunista Kiáltványnak a korhoz alkalmazott átirata. De népszerűbb és tisztább emennél, érthetőbb, jobban hat a munkásság gondolatvilágára és évtizedeken keresztül a munkásság bibliája maradt.

Kemény logikával gondolatról gondolatra haladva, patetikusán és mégis szakszerűen halad végig *Lassalle* az emberi társadalmi fejlődéstörténetén, a középkortól. Annak a korilak legnagyobb hatalma a feudális földbirtok és a jogi berendezkedés ennek szolgálatában áll.

Elsősorban a hűbériség államszerkezete az, amely a földbirtokot szolgálja. Másodsorban a közjog, azaz a birodalom alkotmánya. Harmadsorban a nagybirtok adómentessége. „Jellegzetes és minduntalan visszatérő jelenség ugyanis uraim az, hogy minden uralkodó kiváltságos osztály a közhatalom fenntartásának terheit az elnyomott és vagyontalan osztályokra hárítja át, nyílt, vagy burkolt, közvetlen, vagy közvetett alakban. Amikor Richelieu 1641-ben 6 millió frank rendkívüli adót követelt a papságtól, ez a papság a sensi érseken keresztül a következő jellegzetes választ adta: „Az Egyház virágzása idején az volt a szokás, hogy az állam szükségleteinek kielégítéséhez a nép szolgáltatta a maga javait, a nemesség a véréit, a papság az imáit“. A negyedik tényező a feudalizmus szolgálatában az a társadalmi lenézés, amellyel minden foglalkozást — a földbirtokosságon kívül — sújtanak.

Lassalle — igen érdekesen — a XVI. század parasztfelkeléseit is, minden forradalmiságuk ellenére, reakciós felkeléseknek bélyegzi (lám, mennyit tanult Marxéknak a Sickingenre vonatkozó kritikájából!), mert ezeknek a felkeléseknek csak annyi a céljuk, hogy a parasztbirtokot ugyanolyan kiváltságokkal felruházzák, mint a nemesi birtokot, hogy megszűntessék a földesúr közbeiktatottságát, hogy közvetlen kapcsolatot teremtsen a fejedelmi úr és a szabad parasztbirtok között. Nem a földbirtok uralmának megtörése, hanem kiterjesztése a cél!

Közben azonban lejátszódott észrevétlenül és láthatatlanul az igazi forradalom az ipar haladása, a polgári termelés, a tőkegazdaság forradalma, amelynek politikai következményei. 1789-ben bontakoztak ki. A nemesség és papság jog-i helyzete nem változott, de változott a tényleges helyzet, annak révén, hogy a nemesség a megvagyonosodott burzsoáziával szemben eljelentéktelenedett, sőt valósággal függőségi viszonyba került vele. *Lassalle* erre fel is hozza Law-nak, a XVIII. század hírhedt bankárjának példáját, akit úgy rajongtak körül a Versailles-i udvar szépei, hogy még az illemhelyre is elkísérték, csak azért, hogy tőzsdetippeket kapjanak tőle!

A nagy fogyasztóterületek megnyitása, a világpiac egységesülése alapjaiban változtatta meg a világ képét. Csökkentek a szállítási költségek ennek nyomán eresebb lett az olcsó termelés iránti igény, ez megint magával hozta a munka fokozottabb megosztását, ami viszont csak akkor hasznothajtó, ha a termelés megfelelően nagyarányú.

Ez az egész körforgalom változtatja meg a társadalom képét. Ma nem a helyi szükséglet irányítja a termelést, hanem a világpiacon; ma az árú kényszeríti ki az önmaga eladását; ma az olcsóság hódítja meg a vásárlót. És ezek a jelenségek forradalmasították a világot. „Mert — mondja *Lassalle*, és ez a mondása program lehet forradalmat csinálni. Egyet lehet csak: azt, hogy a forradalomnak, amely a társadalom tényleges viszonyaiban már bekövetkezett, megszerezzük a jogi elismertetést és következetes véghezvitelt. Forradalmat csinálni, éretlen emberek balgasága, olyanoké, akiknek fogalmuk sincs a történelmi fejlődés törvényeiről. Éppen ezért; ugyanolyan éretlen és gyerekes, ha egy forradalmat, amely már egyszer a társadalom testében végbement, vissza akarnak szorítani, jogi elismertetésének ellene akarnak szegülni, vagy ha egy ilyen társadalomnak, vagy azoknak az egyeseknek, akik körülötte a baba szerepét töltik be, azt vetik a szemükre, hogy forradalmárok. Ha a forradalom magában a társadalomban, annak tényleges viszonyaiban lejátszódik, akkor mi sem segít, ki kell ennek robbannia és át kell mennie a törvénytárba“.

Ez a materialista gondolkodónak és egyben a szocialista agitátornak a hangja! Ismerjük azt a józan fölényt, amely a gazdasági viszonyokra mutat? Amely megmámorosítja a lelkeket, annak ellenére, hogy int és óv a naiv és gyerekes forradalomcsinálástól?

De látnunk kell azt is a beszéd további folyamán, hogyan választja külön *Lassalle* a polgárt a burzsoától, hogyan ismeri ei ennek — bármilyen nagy és bármilyen korlátlan — tulajdonjogát és hogyan kezdődik tiltakozása csak ott, ahol ez a tulajdon tőkévé változik!

A burzsoáállam szerkezetének legfőbb jellemzője — mondja *Lassalle* — a közvetett adók rendszere. Hogy mi a közvetett adó, azt *Lassalle* kissé önkényesen határozza meg, önkényesen szűkíti a kategóriákat. De nem is ez a fontos. A fontos az a

merőben antimateriális és mégis olyan megejtő kép a negyedik rend államáról, amely nem pusztá éjjeli őre többé a polgári jogrendnek, hanem megfelel a történelem szellemének. „A történelem: küzdelem a természettel, a nyomorral, a tudatlansággal, a szegénységgel, a tehetetlenséggel és így a szabadság mindenféle korlátozásávj], amelyben voltunk akkor, amikor az emberi nem a történelem kezdeti szakában színpadra lépett. E tehetetlenség egyre sikeresebb legyőzése — ez a szabadság fejlődése és ezt tanítja a történelem.“ És az állam igazi feladata és felszabadító munka elvégzése. Az állani egyesíti az egyéneket és ezzel a művelődés, a hatalom és a szabadság olyan mennyiségét érhetik el ezek, amely számukra, mint egyének számára, elérhetetlen volna. Az állam tehát az. a keret, nem: az, íz egyetlen jogi szerkezet, amelyben az ember és leginkább a legelnyomottabb, a munkás, a maga emberi hivatását betöltheti.

És ugyanez a beszéd fogalmazza meg igen élesen és igen határozottan a választójog jelentőségét a munkásosztály számára. Olyan határozottan, hogy a szocialista munkásság a lassallei fogalmazást évtizedeken keresztül nem felejtette el. Jöttek azután idők — a baloldali diktatúrák kezdeti sikerének és a jobboldali diktatúrák okozta ájulás — amikor a munkásosztály kiábrándultan és haraggal vetette el magától a választójog „demokratikusan pepecselő“ alapelvét, hogy azután az északi és nyugati demokráciák sikerének hatása, a bolsevizmus vérfürdőbe fulladásának élménye, a spanyol szabadságharc, a német, olasz és osztrák önkényuralom reakciója gyanánt visszatérjen a választójoghoz és vele Lassallehoz.

Senki nála hatásosabban nem írta elő a munkásnak, hogy szabadulásának útja: a küzdelem, a választójogért.

Végezetül pedig felhívja *Lassalle* a munkásságot, hogy tartson ki osztályának nehgy történelmi hivatása mellett. „Nem ilik Önökhöz többé az elnyomottak bűne, sem az üresfejűek silány szórakozása, de még a jelentéktelenek ártatlan könnyelműsége sem. Önök a szikla, melyen a jelen Egyháza felépül!“

Ezt a beszédet — annak ellenére, hogy a reakció is meríthetett belőle érveket az állami mindenhatóság számára — persze hogy meghallotta a német munkásság. Meghallotta — bár csak a legjava — és átfutott rajta az ujjongás. Íme: megint olyan valaki szól hozzánk; aki ismer bennünket és ismeri hivatásunkat. De meghallotta a beszédet az ügyész is! Meghallotta, a kinyomtatott példányokat elkoboztatta és megindult az eljárás *Lassalle* ellen „a vagyontalan osztályoknak a vagyonos osztályok elleni gyűlöletre és megvetésre való izgatása“ miatt, annak ellenére, hogy az izgatásnak, a gyűlölet-felkeltésnek e józan és szigorú okfejtésű műben nyoma sincs. A következő évben. 1863 január 17-én kerül tárgyalásra a per. Elsőfokon négy hónap a büntetés, másodfokon csak pénzbüntetés marad belőle. De a perrel kapcsolatban *Lassalle* két nagy beszédet tart, az egyiket az elsőbíróság, a másikat a másodbíróság előtt és három értekezést tesz közzé.

Ez a gyűjtemény — a védelem dokumentuma ugyan, de

voltaképpen az ügyész, a későbbi miniszter, a tudós Schelling ellen intézett vádirat. Már az első bevezető szavak is meglepőek és merészek. Az alkotmány 20. §-a — mondotta *Lassalle* — így szól: „A tudomány és annak tanítása szabad.“ De ez nem azt jelenti, hogy a büntetőtörvénykönyv határain belül szabad, hiszen ennek lerögzítésére külön alkotmányjogi biztosíték nem is kellene. Minden szabad, ami nem ütközik a büntetőtörvénybe! Ha tehát az alkotmány a tudomány és tanítás szabadságát külön lerögzítendőnek tartja, akkor ez azt jelenti, hogy túl a büntetőtörvénykönyv korlátain nyúlik ez a szabadság és éppen ezért alaptalan és jog-ellenes a *Lassalle* elleni vád. Mert, amit ő írt, tiszta tudomány, hiszen:

„Állítom, hogy soha, még legterjedelmesebb műveimben sem írtam le egyetlen sort sem, amely szigorúbban tudományos jellegű lett volna, mint ez a művem, első sorától a leg utolsóig.

Állítom továbbá, hogy ez a röpirat nemcsak tudományos mű, mint annyi más, amely már ismert tudományos eredményeket foglal össze, hanem hogy sok vonatkozásban tudományos cselekedet, új tudományos gondolatok kifejtése.

Mi a kritériuma valamely könyv tudományos jellegének? Semmi más, mint a tartalma.

Vessenek egy pillantást e röpirat tartalmára.

Semmi más ez, mint a történelem filozófiájának 44 oldalra való összezsúfolása, kezdve a középkoron és végezve napjainkban.“

A védőbeszéd további folyamán valósággal himnikus szavakkal ünnepli az új államelmélet letéteményesének, a munkásosztálynak etikai és társadalmi jelentőségét és minden mondatával, minden szavával nagyokat vág az amúgyis gyöngé vádon.

Bismarck és a munkásság

De ugyanezekben az időkben más, talán a beszédelvénél is sokkal jelentősebb történik. Az első, hogy *Lassalle* meglátogatja, Londonban Marxt és a látogatás kettejük között — szakításra vezet. Mi a szakítás oka? Egyesek szerint *Lassalle* személyes magatartása. Mások szerint azok a mélyreható különbségek, amelyek a két férfit gondolkodásmódjában, külsőségekben csakúgy, mint lényegben egymástól elválasztották.

A másik: a munkásság megmozdulása, egyelőre ugyan igen sajátos formák között. Előre kell bocsátanunk, hogy már Bismarck uralmának elején vagyunk. A polgári utókor hallatlanul értékeli Bismarckot. Mi az ő kétségkívül korszakalkotó tevékenységét a szocializmus szemüvegén át nézzük és megállapítjuk, hogy kevés elszántabb, esküdtebb ellensége volt a munkásosztály politikai szabadságküzdelmének és egyúttal a munkásosztály gazdasági harcainak, minden szociális olajcsepp-politika ellenére is, mint ő.

Jellemzését Bernstein plasztikusan adja: „Az orosz diplomáciától megtanulta, hogyan lehet abszolutisztikusan kormány-

nyozni es titokban forradalmárokkal fondorkodni, a franciától, hogy hogyan vádolhatja adott pillanatban ellenfelét azzal a a becsstelen cselekedettel, amelynek elkövetésére ő magra éppen abban a pillanatban készül.“ „Néha azután — írja *Bernstein* — a meglepettig őszinte is tudott lenni, csak azért, hogy őszinteségét ne higgyék el neki.“

Nos: ebben az időben a munkásegyletek a haladópart alapításai voltak. A haladó part a munkásság-ban a maga segédcapatait látta a kormány ellen, de mi sem állott tőle távolabb, ini'it az. hogy a munkásság önálló szempontjait képviselje. (Az analógia kedvéért gondoljunk a magyar munkásmozgalom kezdeti ideire, amikor a munkásság nagyrésze 48-as körökben tömörült és ott éljenezte a kuruc honatyákat.)

Ezekben a haladóparti egyesületekben tűnik fel 1862-ben egy Eichler nevű ragyogó szónok, kétes egzisztencia, aki a haladópart ellen agítal, rámutat arra, hogy a munkásság megváltásának beígért Schnitze—Delitsch-féle szövetkezetek, amelyek az önségely alapján állanak, semmit sem érnek, meg nem valósíthatók, és azt követeli, hogy hívjanak össze önálló munkáskongresszust, amely aztán meg is alkotja a haladóparttól független, önálló munkásszervezetet. A gondolatnak ez a része több mint korszerű, csak egy nagy hibája van. Az tudniillik, hogy Eichlerről kiderül hamarosan, hogy Bismarck ügynöke. A kancellárnak semmi más célja nincs, minthogy az ellenzéki és különösen katonai kérdésekben súlyosan ellenzéki haladópartra erről az oldalról mérjen pofont. A cél érdekében Bismarck anyagi áldozatokra is kész. Szívesen ad pénzt termelési szövetkezetek létesítésére, főleg a gépiparban. És ezt nem minden célzatosság nélkül, mert a gépipari munkásság volt a berlini haladópart főtámasztéka.

Később, mint a munkásmozgalomban annyiszor — aktaeze-rően kiderült Eichlerről, hogy a berlini rendőrség“ spiónja és egyeben Bismarck ügynöke.

Az alapgondolat: a munkásság függetlenítése a haladóparttól azonban korszerű gondolat volt és valóban szinte szikra volt a puskaporos hordóba, amikor *Lassalle* második alkotmányjogi előadása: „Mit tegyünk?“ (Was nun) meg-jelenik.

Mi volt a munkásságról való felfogása a liberalizmusnak? Politikailag éretlennek tartotta és bár megkívánta, hogy segédcapata legyen, nem engedte, hogy önállóan érvényesüljön. Gazdaságilag viszont az önségely elvét ajánlotta neki, az önségelyét, a takarékoságát, amely Schultze-Delitsch szövetkezetei segítségével kiemeli minden bajából.

A „Was nun“ meglepően azonos elveket hirdet azokkal az elvekkel, amelyeket a nácizmus előestéjén a szociáldemokrácia baloldala Németországiján hirdetett. A parlament hiába tagadja meg az adókat, ha egyszer nem szánta rá magát arra, hogy a fegyveres fölkelés eszközeihez nyúl. Egyet tehet csak, és ez az, hogy nyíltan kimondja azt, ami van, lerántja a leplet az uralmi forma abszolútizmusáról. A parlament ne legyen alkotó, legyen leleplező. *Lassalle* ellenez minden kompromisszumot és

minden „alkut. A hajthatatlanság megtöri a kormányt, engedni lesz kénytelen, de „akkor, uraim, semmiféle alkut nem kötünk az abszolutizmussal, hanem rátérdepelünk a mellére“. Az uraladók elkövték a legnagyobb politikai ostobaságot, a parlamenti passzivitást. Ellenben: megtámadták *Lassallet*, aki az ő hatalomelméletével Bismarck malmára hajtja a vizet. És *Lassalle* felel nekik a „*Macht und Recht*“, „Hatalom és Jog“ című röpiratban. Felelete éles és helytálló. Rámutat arra, hogy a jog a szónak „jogszerű“ értelmében csak a demokráciánál van; de a demokrácia gondoskodik majd arról is, hogy nála legyen a hatalom.

Ugyanebben az időben a lipcsei, munkásság háromtagú küldöttsége jelenik meg Berlinben, hogy, megegyezzen és utoljára megkísérelje a haladókkal, illetve egyesületekkel, a Nationalvereinnel való együttműködést. A válasz lesújtó. A munkásság tekintse, magát a National verein „tiszteltbeli tagjának“, önálló munkásmozgalomról szó sem lehet, a munkásság helyezkedjék továbbra is a liberalizmus védőszárnyai alá. Az általános, egyenlő és közvetlen választójogra sincs szükség, hiszen a kúriáig választójog is olyan pompás ellenzéki szellemű kamarát hívott életre.

A munkásság üzenete Lassallehoz

Ludwig Löwe, egy fiatal berlini demokrata az, aki *Lassalle* a munkásság figyelmét felhívja. Ennek eredménye azután az, hogy a küldöttség felkeresi *Lassallet*, megállapodik vele és még a „Hatalom és Jog“ megjelenése előtt levelet intéz hozzája német munkásmozgalom egyik legjelentősebb dokumentumát. A levélben közlik, hogy a „Munkásprogram“-ot a munkásság nagy tetszéssel fogadta, és hogy a német munkáskongresszus egybehívására alakult központi bizottság mellette foglalt állást. A munkásság kételkedik abban, hogy a Schultze—Delitzsch-féle, az önszegély elvén alapuló szövetkezetek lehetségesek-e akkor, amikor a munkásság túlnyomó részének semmije sincs, amivel a szövetkezetekét megalkothatná, de nem is hiszi, hogy a szövetkezetek megváltoztatnák a munkásságnak az államéletben való jogállását. Be mivel a Schultze—Delitzsch-féle gondolat igen elterjedt a munkásság körében, a központi bizottság február 10-i ülésén elhatározta, hogy:

„Megkéri önt, hogy Önnek tetsző formában fejtse ki nézeteit a munkásmozgalomról, és azokról az eszközökről, amelyekkel ennek a mozgalomnak élnie kell, továbbá különösképpen a szövetkezeteknek a teljesen vagyontalan néposztály részére való értékéről.

A legnagyobb értéket tulajdonítjuk azoknak a nézeteknek, amelyeket ön röpiratában kifejtett és éppen ezért, megfelelően méltányoljuk majd későbbi fejtegetéseit is. Kérjük végül, hogy felhívásunkat lehetőleg rövid időn belül teljesítse, mert fontos számunkra, hogy a munkásmozgalom fejlődését gyorsítsuk.“

Erre a levélre válasz a „Nyílt válaszlevél a Lipcsében összehívandó általános német munkáskongresszus központi bizottságához“. És ezzel a válasszal lép *Lassalle* a kifejezetten szocialista agitáció körébe és ezzel a válasszal kezdődik az „Általános Német Munkásegylet“ története.

A „Nyílt válaszlevél“ mindenekelőtt azzal a felfogással száll szembe, hogy a munkásság ne politizáljon.

„Ellenkezőleg — mondja *Lassalle* —, a munkásság a maga jogos érdekeinek teljesítését csak a politikai szabadságtól várhatja. Már az a kérdés is, hogy hogyan gyülekezhetnek, vitatják meg érdekeiket, létesíthetnek e célra egyesületeket és szakosztályokat, a politikai helyzettől és a politikai törvényhozástól függő kérdés.“

De ugyanilyen hibás volna ahhoz a haladópárthoz való csatlakozás is, amely ismételt és újra bebizonyította, hogy mennyire tehetetlen a „porosz kormánnyal szemben és mennyire nem képviseli valójában a munkásság érdekeit, mennyire nem alkalmas arra, hogy a helyzet magaslatára emelkedjék.

„A munkásosztálynak mint önálló politikai pártnak kell szervezkednie és az általános, egyenlő és közvetlen választójogot kell e párt alapvető jelszavává és zászlajává tennie.“

És azután: beszél a munkásság gazdasági célkitűzéseiről. A szabad költőzködés és ipari szabadság követelése — mert az összehívandó kongresszus ezt is fölvette tárgyai közé — ötven évvel elkésett követelés. Az a kérdés — mondja *Lassalle* — (és ezzel a felfogásával súlyos csapást mér a szákszervezeti gondolatra), hogy az egyes munkáson akarnak-e Önök segíteni takarékpénztárakkal, betegsegélyezéssel, rokkantpénztárakkal, vagy a munkásosztály általános színvonalát akarják-e emelni?

Ha ez az utóbbi a cél, akkor először is a Schultze—Delitzsch-féle elmélettel kell szembenézni. Ezt meg is teszi *Lassalle*, szétie szedi ezt az elméletet és helyébe állítja a magáét: az állam által alapított termelészövetkezetekét.

De a lényeg nem is ez. A lényeg az általános, egyenlő és közvetlen választójog, amely valóban a kor parancsa, amely a kormánynak is kell, hogy megszabaduljon a régi — ellenzéki, kuriális összetételű — kamarától.

„Legyenek süketek minden számára — írja *Lassalle* —, ami nem általános és közvetlen választójog, vagy nem azzal áll összefüggésben, vagy nem arra vezet.“

A Nyílt válaszlevélnek a termelészövetkezetekről szóló részében rögzíti le *Lassalle* a maga véleményét a közismert vabértörvényről, amely ugyancsak átment a szocialista agitáció fegyvertárába, a törvény, amely szerint a munkás soha — semmiféle társadalomban — (itt téved *Lassalle*) nem kapja meg munkája ellenértékét, hanem csak annyit, amennyi munkaerejének fenntartására és szaporodására éppen elégséges.

A lipcsei Központi Bizottság március 17-én tárgyalta *Lassalle* programadó röpiratát és elfogadta 6 szóval 4 ellenében. Ezzel a bizottság le is tett arról, hogy munkáskongressz-

szust hívjon össze, hanem elhatározta, hogy nagy munkásegyletet alapít Lassalle programja alapján. Március 24-én a lipcei Odeonban hatalmas munkásgyűlés tárgyalta a lassallei programot. Jellemző a munkásság nagyszerű ítélőképességére, hogy a programot a szabadelvűek minden mesterkedése ellenére, 1350 szóval 2 szó ellenében fogadták el.

Úgy terjedt ez a program a munkásság körében, mint a futótűz. Március 28-án a hamburgiak ünneplik lelkes határozati javaslatban a lipceieket és mondják: „nektek, ti derék lipceiek, szövetséges kézfogásra kínáljuk tenyerünket, mivel ti is az általános és közvetlen választójogot állítottátok programotok élére és mivel ti is, ha talán hasztalanul, általános német munkakongresszus megvalósításáért küzdötök. Még ha nem is éritek el azt, amit kívántok és amit mi is kívánunk, tiétek a dicsőség, hogy első lökést adtátok a mozgalomnak, amely remélhetőleg soha többé nem szűnik meg, hanem — ha talán csak késői években is — hatalmas művet teremt majd.“

És Düsseldorf, Solingen, Köln és Elberfeld munkássága rajongó lelkesedésű határozatokban azonosítja magát a lassallei programmal. Kölnben kerületi gyűlés van. A solingeniek postagalambokat visznek magukkal, hogy madár szárnyán tudassák küldőikkel az eredményt. A csodavárás láza megszállja a német munkásságot. Érti, hogy történelmének új korszaka kezdődik... A „Nyílt Válaszlevélnek kétirányú hatása volt. Az egyik a munkásságra., a másik a liberálisokra. Valójában: a nagyobb hatás a liberálisok oldalán mutatkozott. *Lassalle!* megtették a reakció szerszámának. Mert *Lassalle* ragadta ki a kezükből létezésüknek és a porosz kormánnyal szemben való ellenállásrknak azt a legfontosabb érvét: hogy a nép mögöttük van. Nem: *Lassalle* bizonyítja, hogy a nép nincs velük és így mi sem természetesebb, mint hogy „a haladóknak két ellenségük van e pillanatban. Bismarck és Lassalle. És talán ez utóbbi ellenségeskedés a komolyabb.

Persze: ezekután a haladópart sem marad tétlen. Ellendemonstrációk, gúnyiratok, vitacikkek követik egymást, de ezek mind csak arra valók, hogy a munkásságnak Lassalleban való hitét erősítsék. Schultze Delitzsch kegyetlenül, sokszor durván fordul szembe Lassalle-lal és mégis: ő volt az ellenfelek közül a legtisztességesebb. Mert a többi odáig vetemedett, hogy Lassallet mint Bismarck eszközt állítsa oda.

A lipceiek azonban nem pihentek. Szálaikkal behálózták egész Németországot. Egész sereg város nyomban lángot fogott és lelkes munkába kezdett. A polgári oldalról csak Rodbertus válaszolt, sok elismeréssel — és sok fenntartással.

Lassalle sem nyugodott. A bizottság kérelmére elhatározta, hogy megszerkeszti az új egyesület alapszabályait. Április 16-án monstre-gyűlésen szónokol és halomra dönti azokat az érveket, amelyeket ellenfelei programja ellen felhoznak. Frenetikus hatása van a beszédnek. A gyűlés 1300 szóval 7 ellen

Lassalle mellett nyilatkozik. Alapszabálytervezetét kinyomatják és csakúgy, mint a Munkásprogramot, lelkesen terjesztik. Vége, május 23-ára össze is hívják az alakuló közgyűlést.

Persze, az ellenfél is mozgolódik. Berlin munkásságát Lassalle ellen hangolják, a legmocskosabb vádak röpködnek ellene a berlini munkásság gyűlésén. Ugyanez a kísérlet azonban; nem kikerült Frankfurtban. Két jellemző példát derék muakásezető: Ludwig *Büchner* és Theodor *Müller* kiállott; Lassalleért és megakadályozta, hogy a darmstadti és a frankfurti munkásképzőegylet Lassalle ellen foglaljon állást. És Frankfurt, 1848 városa híven megőrizte a maga hagyományait *Heymann* asztalos, *Schlepper* órás és még ki tudná a névtelenek százait elszámolni; átlátott a liberálisok mesterkedésén és kijelentette, hogy nem hajlandó tovább ezek érdekeit szolgálni, nem játssza tovább a politikai segédcsoport szerepét. És határozatba ment, hogy május 17-én Lassalle beszéljen Frankfurtban.

Büchner írta és igazra van, hogy fél Németország szeme Frankfurtba szegeződött akkor, amikor Lassalle ott megjelent. Fáradhatatlan, lelkes agitáció előzi meg jöttét *Bernhard Becker*, a későbbi ellenfél, a negyvennyolcas emigráns, aki amikor tért haza Angliából, agitál leglelkesebben Lassalle mellett.

A haladópartiak mindent elkövettek, hogy a lassallei kivonulás kudarcba fulladjon. Embereikkel megszállották a termet és a Lassalle-lal rokonszenvező munkásságot a kartzatra küldték — ahonnan nem szavazhatott. Lassalle beszélni kezdett. És csodálatos erejű szava elhallgattatta a zajongókat. Milyen jellegzetesen, milyen élesen beszél a német munkásról — a német munkásnak: „Ti, német munkások, sajátos emberek vagytok! Francia és angol munkások előtt arról kellene vitázni, hogy hogyan segítsenek szomorú sorsukon. Nektek azonban' előbb be kell bizonyítani, hogy szomorú sorsban vagytok. Amíg csak egy darab rossz kolbásztok és pohár sörötök van, észre sem veszitek, hogy valamitek is hiányzik. Ez azonban a ti átkozott igénytelenségetekből következik.“

A gyűlést két nap múlva folytatták és a gyűlés is Lassalle mellett döntött. „Adjatok nekem 500.000 német munkást és halomra döntöm a reakciót.“ Így végezte Lassalle nagy beszédét, A lelkes tömeg ujjongó menetben kísérte szállására.

Általános Német Munkásegylet.

És elkövetkezett május 23. A Pantheonban volt az alakuló gyűlés. Tizenegy város 12 delegátusa volt jelen. Lipcse, Hamburg, Harburg, Köln, Düsseldorf, Elberfeld, Barmen, Solingen, Frankfurt, Mainz és Drezda küldötte el választottait. Tizenegy német ipari város munkásképviseelője jött el a kongresszusra, hogy megalakítsa az Általános Német Munkásegyletet, a modern német munkásmozgalom első alapját. És ez az alap

együttal jellemző a német munkásmozgalom későbbi ki virágzására is. Szilárd szervezet, erős fegyelem, pontos előírások, szigorú szabályok. Demokrácia-ellen es volt-e az egylet szervezete, mint ahogyan sokan köreinkből is vallják? Nem! Csak az adottságokkal számolt, csak azt a célt tartotta mindenkéféllt szem elétt, hogy az egylet valóban hatóerejű legyen,

A rendelkezési jog az elsőizben öt évre választott elnök kezébe került. Hatáskörét csak a vezetőség korlátozhatja. Az egylet Lassalle-t választotta elnökül. Lassalle két feltétellel vállalta a megbízást. Az egyik az volt, hogy mindenkor, lia ennek szükségét, látja, alelnökkel helyettesíttetheti magát, a másik, hogy megválasztatását erősítsék meg maguk a tagok, akiknek nevében küldötteik határoztak.

Lassalle azonban előveszi régi, kínzó betegsége; alig alakul meg az egylet, többhónapos szabadságra megy és erről a szabadságaról agítál és levelez ugyan, csak éppen a munkásság körében nem verbuvál tagokat. Az egylet, kicsi, a régi szocialisták egy bizonyos bizalmatlansággal is nézik, viszont a munkástagok önfeláldozó lelkesedéssel vetik magukat a tömegbe és erejük javát megfeszítik az agitációsiban.

A pihenés és gyógyulás ideje keserves fájdalmat is okoz Lassallenak. A haladópart nem nyugszik és 1863 júniusában Frankfurtban megalakítja a *Német Munkásegyletek Szövetséget*, amely választ jelent az *Általános Német Munkásegyletre*. Az alakulásiban résztvesz az akkor még névtelen *Bebel Ágoston* is...

Közben az elvetett mag lassan, nagyon lassan csírázik. Augusztus közepén írja Vahlteich, a titkár: „ezer tagunk van.“ „Ezer tag a mi egész egyesületünkben!“ — kiáltja, fájdalmas válaszevelében Lassalle — egyelőre ez az eredménye egész tevékenységünknek! Ez az eredménye annak, hogy az ujjamat leírtam és a tudómet kikiabáltam! Nemde, kedves Vahlteich, a tömege, apátiája kétségbeejtő! Ilyen apátia, egy olyan mozgalomban, amely csak értük, csak az ő érdekükért indult és szellemi tekintetben olyan hatalmas agitációt, fejtett ki és amely egy olyan népnél, mint amilyen a francia, már óriási eredményekre vezetett volna! Vajjon mikor rázza le ez a tompa nép a maga letargiáját?“

Vahlteich az egylet feloszlását ajánlja neki. Lassalle halani sem akar róla. „Nem: nem akarom, hogy ellenségeink diadalmaskodjanak. Ha nem megy hónapok, megy esztendőök és évtizedek alatt.“ De már esztendőkről is alig volt szó Lassalle számára. Évtizedekről még kevésbé...

Bismarck mellett — az ellenzék ellen

Lassalle nem pihen a pihenés ideje alatt sem. Megírja híres, sőt hírhedt röpiratát. „*Die Feste, die Presse und der Frankfurter Abgeordnetentag*“. Ez a röpirat bismarckparti röpirat. Amilyen élesen és találóan támadja a haladópartot, olyan elnéző

Bismarckkal szemben. *Bernsfehl* ezt a Hatzfeld befolyására vezeti viasza, aki ilyen módon akart, tekintélyt szerezni *Lassalle*nak és elterjedési lehetőséget az egyesületnek.

Az előzmény: a kormány rendelete, amely kétszeri előzetes figyelmeztetés után módot ad a közigazgatásnak arra, hogy lapokat betilthasson. Az ellenzéki lapok, hogy életüket megmentsék, egyszerűen nem vettek tudomást a belpolitikai eseményekről. *Lassalle* erre fentemlített röpiratában árulással vádolja a liberális lapokat. *Lassalle* szerint — folyton visszatér a hősiesség elbukás példaadó gondolata — a lapoknak el kellett volna tiltatniuk magukat és ha a nyárspolgár nem kapja meg reggelijéhez megszokott lapját, fellázad. Igaza volt-e *Lassalle*nek?! Nem: a kispolgár lázadásának kiprovokálása nevetséges volt már akkor is.

Lassalle azonban tényleg a liberálisoknak akart ártani. Mert akkor már szövödtek a szálak Bismarck és *Lassalle* között. Szálak, amelyekről Bismarck nyilatkozhatott szemtelen gúnnyal, szálak, amelyekről egyesek azt állíthatják, hogy politikai tekintetben nem voltak egészen tiszták, de végül mégis szálak, amelyekkel *Lassalle* áruhában és lopva, de a munkásmozgalom ügyének, az általános választójognak akart szolgálni.

Az ezer tag közben — ötezerre növekszik. *Lassalle* gyűjtő szónoki képessége felébreszti a tömegeket és amerre jár, lelkes ezrek és tízezrek hallgatják. Az ezrekből csak százak iratkoznak egyleteibe, de talán nem is ez a döntő jelentőségű, hanem az, hogy amit a tömegeknek mondott, hirdetett, tovább terjedt, érlelődött közöttük és Albert Lange igen bölcsen állapította meg, hogy az Általános Német Munkásegylet a „munkásság vezető rétegeinek pompás iskolája“ *Elberfeld, Barmen, Ronsdorf, Wermelskirchen* és *Solingen* textilmunkásai, ollókészítői, késesei és kardkészítői adták a magvát a mozgalomnak. *Lipscse, Harburg, Hamburg*, mind egy-egy gyűjtőkádere *Lassalle*nek, az általános választójognak és a munkásság politikai szervezkedése gondolatának.

Lassalle a munkásság körében agitál. Agitációjának éle a haladópart ellen irányul. Szinte készíti elő a talajt arra, hogy amikor a kormány és a haladópart között a konfliktus végkép kiéleződik, amikor a kormány kimondja az utolsó hatalmi szót, a munkásság némán és közömbösen maradjon. Az egyik gyűlésen, *Solingen*ben véres összetűzés keletkezik a haladók és a munkások között. A haladópart embereit megkésélik, amire a haladóparti polgármester csendőrök élén megszünteti a gyűlést. *Lassalle* erre — Bismarckhoz fordul táviratban és tőle kér megtorlást és elégtételt. A forradalmár a diktatúra, vagy alig kendőzött diktatúra főnökéhez! A porosz kormány szélsőbaloldali ellenzéke a baloldal támadása ellen a kormányhoz! A jog nevében, amelyről éppen ő állapítja meg csodálatos édességgel és igazsággal, hogy a hatalmi viszonyok terméke! Ám: mit tehetett volna egyebet? Mit tehet, ha nem akar az önbíráskodás alapjára lépni és nem akarja ezzel magát és mozgalmát kiszolgáltatni?

És még más is történik. A solingeni gyűlés egyes résztvevőit elítélik. És *Lassalle* kegyelmi kérvényt akar értük benyújtani a porosz királyhoz. A munkásság nem fogadja, el a kegyelmi kérvény szándékát, de ebből a szándékból is újabb vád lesz *Lassalle* ellen.

Ez a vád talán a legigaztalanabb. *Lassalle* forradalmisága nem barrikádforradalmiság. Nem vérfürdő-mámor. Nem vállalja a mások szenvedését! az ő agitációja következményeként. Ez magyarázza szándékát.

Közben percek légiója záporozik *Lassallera*. Ezek a percek azt igazolják, hogy a Bismarckkal fűződő szálak nem terjedtek odáig, hogy *Lassalle* agitációs szabadságot kapott volna. Egy év a büntetés, amit felső fokon hat hónapra mérsékelnek. Ebben a perben jelentős védőbeszédet mond *Lassalle*, aki előbb már a „Bastiat—Schultze“-röpiratban szétszedi Schultze—Delitzsch ellen-munkásprogramját.

És közben 1863—64 telén megkezdődik a személyes érintkezés Bismarckkal. Miről volt szó a megbeszéléseken? Hatzfeld közlései szerint az általános, egyenlő és közvetlen választójognak államcsíny útján való életbeléptetéséről és az állami hitelekkel ellátott munkástermelőszövetkezetek létesítéséről. Bismarck, akit a szocialista törvény tárgyalása közben Bebel ezzel kapcsolatban megtámad, elismeri, hogy valóban erről volt szó, de nem államcsíny formájában. Egyébként azonban ezeket a találkozásokat nem ő, hanem *Lassalle* kezdeményezte. „Láttam *Lassallet*“ — mondotta Bismarck — „és attól a pillanattól fogva, amikor láttam, nem bántam meg. Nem beszéltem vele hetenként háromszor-négyszer, ahogyan *Bebel* állítja, hanem összesen háromszor, vagy nem bánom, négyszer. Kapcsolatunk semmiesetre sem tekinthető politikai tárgyalásnak. Mert mit nyújthatott volna nekem *Lassalle*? Néni volt semmi sem mögötte. A politikai tárgyalásokban az „adok, hogy adj” alapelve olyan dolog, amely ott van a háttérben, ha az ember tisztességéből nem is beszél róla. Azonban azt kellett magamtól kérdeznem: mit adhatsz nekem, te szegény ördög? Semmije sem volt, amit nekem, a miniszternek adhatott volna. Amije volt, ez valami, ami engem, a magánembert hallatlanul vonzott; egyike volt a legszellemesebb és legszeretreméltóbb embereknek, akikkel valaha érintkeztem, ember, aki nagyarányúan volt becsvágyó. Egyáltalán nem volt köztársasági. Igen kifejtett nemzeti és monarchista érzülete volt, eszméje, amely felé törekedett, a német császárság volt és e tekintetben találtunk érintkezési pontot. *Lassalle* nagyarányúan becsvágyó volt és talán abban a tekintetben, hogy Hohenzollem-, vagy *Lassalle*-dinasztia uralkodjék-e Németország fölött, lehettek kétségei, de monarchista volt velejéig..., aki azoknak a nyomorult epigónoknak, akik most nevével visszaélnék, harsány tiltakozást kiáltott volna oda.“

Még egyebet is mondott Bismarck arról, hogy ő ezeken a megbeszéléseken keveset beszélt, mert *Lassalle* legszívesebben a saját hangját hallotta.

Az elismeréssel vegyes hal ott gyalázás, a védekezni nem tudónak elvtársai előtt való befeketítése, a hátsólépcső-politikának, a titkos találkozóknak ez a bismarcki brutalitása elferdítése túlzott büntetés volt azért, amiért *Lassalle* az ellenséggel — mindig a cél, az általa helyesnek látott eél érdekében — tárgyalgatott.

A lényeg azonban az, hogy *Lassallenak* Bismarck igenis megígérte az általános, egyenlő és közvetlen választójognak, államcsíny útján való életbeléplését és *Lassalle* a beavatott gúnyával hivatkozhatott a bíróság előtt arra, hogy egy év sem telik el majd és az alkotmányt tényleg megdönti, anélkül, hogy egy csöpp vér is folynék.

Viszont: konspirálni és a konspiráció lényegét elárulni, politikai hátsó lépcsőket használni és az eredményeket feltárni, olyan kettősség, amely semmiképpen nem vezethetett célra, és ha valami volt, ami a *Bismarck*—*Lassalle*-féle tárgyalásokat megszakította, éppen ez a körülmény lehetett.

A „do ut des“-szel (adok, hogy adj) sem volt Bismarcknak igaza. *Lassalle*, az Általános Német Munkásegylet elnöke, nem adhatott. Általános választójog mellett ígérhette, hogy a munkásság tömegeit Bismarck külpolitikai célkitűzései mögé állítja. Hiszen személyes varázsa, éppen a belső hanyatlás korában egyre nagyobb lett.

Munkások százei fogadják *Lassalle* mindenütt agitációs körútján, koszorúkat és csokrokat dobálnak feléje, szerénadot adnak tiszteletére. Diadalkapukat emelnek, végigkísérik a városokon, boldog, aki a közelébe érhet. *Lassalle* egy év alatt a német munkásság messiása lett.

Közben a sziléziai takácsok nyomordeputációt vezetnek Berlinbe a királyhoz és a király fogadja is őket. *Lassalle* ezt a fogadtatást a maga agitációja diadalának tekinti és ronsdorfi — utolsó — beszédében ki is használja. Ez a beszéd annak kifejtése, hogy íme, a munkásság szervezkedése milyen eredményekre vezetett rövid időn belül. A beszédet el is küldi Bismarcknak és a konzervatív újságoknak és kísérőiratában a liberális individualizmus ellen támad kemény szavakkal.

A pálya vége

Sőt tovább is megy. A schleswig-holsteini háború előestéjén határozatot fogadtat cl Schleswig-Holstein bekebelezése mellett!

Előbb azonban ki zárhatja az egyletből *Vahltheichet* munkás-sorból lett titkárt, aki politikáját nem helyesli, aki különösen nem akarja, hogy az egylet a német imperializmus szóvivője legyen!

Azután, fáradtan és betegen Rigába utazik üdülésre. Itt ismerkedik meg egy fiatal leánnyal, Helene von Dönniges-szel, beleszeret, feleségül akarja venni, a legörültebb kísérleteket

teszi, minisztereket mozgósít, hogy támogassák az apánál, egy bajor diplomatánál, Kettleernek, a híres püspöknek megizeni, hogy áttér a katolikus vallásra. A leány is beleszeret, de ez a szerelmi mámor csak néhány hétig tart. Előkerül az udvarló: a régi vőlegény, a román bojár, Janko von Rakovitza, *Lassalle* kihívja párbajra és Genfben pisztolypárbajt vív vele. A párbaj vége halál. Így végződik *Lassalle* élete, 1864 augusztus 28-án. Hatzfeld, aki a szerelmi ügyet csendes, alig titkolt féltékenységgel nézi, összeomlik nagy gyászában. Genfben régi forradalmárokból temetési bizottság alakul, amelynek magyar tagjai is vannak. Bethlen György gróf és Klapka tábornok.

Behalzsamozott holttestét, hazaviszik. Mindenütt a harag, és a fájdalom kitörése fogadja. Munkások ezrei kísérik koporsóját és hamarosan azt suttojják országszerte, hogy ellenségei orgyilkossal tétették él láb alól.

A boroszlói temetőben temetik el. Sírkövén ez a felírás:

„Itt pihen az, ami mulandó volt *Lassalle* Ferdinándból, a harcosból és gondolkodóból.“

Lassalle és a munkásmozgalom

Négy nagy eszme jellemzi *Lassalle*nek a munkásmozgalomban kifejtett korszakalkotó munkásságát. Kettő közülük — írja *Kautsky* — világtörténelmi jelentőségre tett ezért és nevét halhatatlanná tette. Az egyik a proletariátusnak a polgári pártoktól való elkülönítéséért, önálló osztálypártként való szervezése, a másik az általános, titkos választó jognak, mint a politikai hatalom legerősebb fegyverének kivívására meghirdetett küzdelem. Ez a kettő — marxista gondolat.

A másik kettő az államsegélyes termelőszövetkezetek létesítése és a munkásmozgalomban a tekintély elvének megvalósítása. E két utóbbi részben *blanquista*, részben *jakobinus* behatás.

Lassalle jelentőségét a munkásmozgalom számára legjobban és leghűségesebben *Renner* határozza meg: „*Lassalle*nek sokkal jobban igaza volt, semmint azt eddig hittük... *Marx* több mint egy évszázad fölé emelkedik és beteljesülésének korszaka még várat magára. A maga századában azonban *Lassalle* politikai lángelméje inkább otthonos volt. *Lassalle*: politikailag az átmenet a polgári demokráciából a munkás-demokráciába, különösen az átmenet a monarchiából a köztársaság felé, gazdaságilag átmenet a liberális államból a szociális államba.

És vájjon a *lassallei* gondolat legjobban támadott pontja az államsegély: elavult és haszontalan volt-e! Nem! Minden állami szociálpolitika, minden munkásvívmány, minden állami beavatkozás a szegények és elnyomottak mellett a *lassallei* gondolat vonalában fekszik. És ha az 1889-i párizsi szociáldemokrata kongresszus programjába vette a munkásbiztosítás és a munkásvédelem minden államban való megvalósítását, akkor ez *lassallei program a javából!*

A zavaró külsőségek elmosódnak. A közel nyolc évtized távlatában csak a belső nagyság világít. Kis intrikák, emberi tökéletlenségek leperegnek *Lassalle* alakjáról. Ott áll előttünk, a népvezér, az iránymutató. És a munkásság millióinak, szíveben:

Nem hal meg az, ki milliókra költi
Dús élte kincsét, ámbár napja múl,
Hanem lerázzván, ami benne földi,
Egy éltető eszmévé finomul.

Ez az eszme: a szocializmus megváltó gondolata.

Ez a kis füzet számos forrásmunka alapulvétele mellett íródott. A szerző szabadon használta forrásait, de főleg Bernstein nagy Lassalle-tanulmányát és Mehring történeti munkáit. Aki ezeket ismeri, sok helyen fedezheti fel a gondolatok azonosságát, sokszor a mondatok hasonlóságát is. A füzetnek nem is az az igénye, hogy önálló tudományos, vagy akár csak irodalmi munkának is tekintsék, hanem az, hogy röviden ismertesse a magyar munkássággal *Lassalle életének* és munkájának jelentőségét.